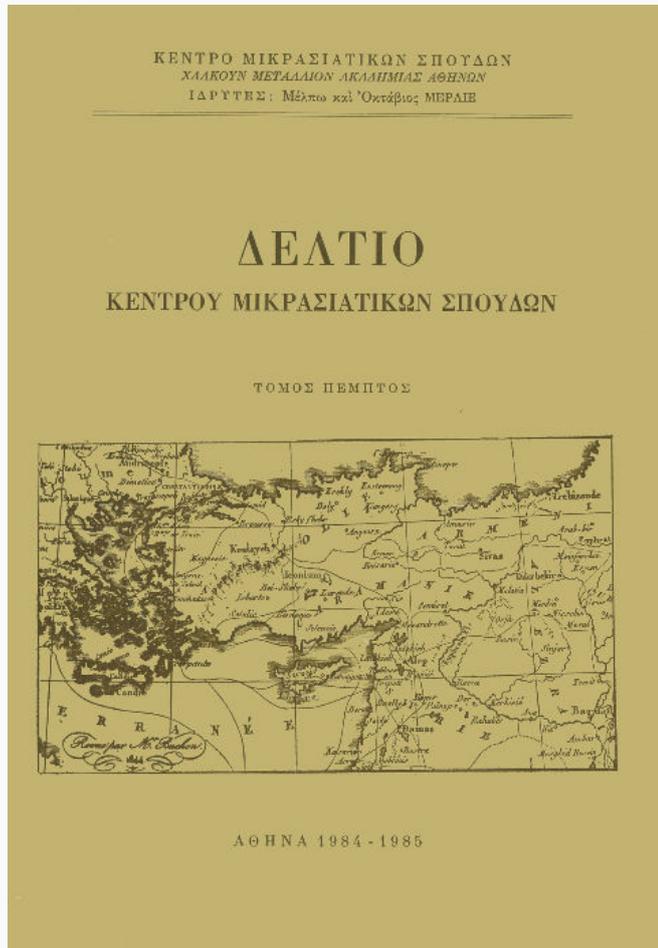

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 5 (1984)

Οι Γκαγκαούζοι και η καταγωγή τους

Αναστάσιος Ιορδάνογλου

doi: [10.12681/deltiokms.215](https://doi.org/10.12681/deltiokms.215)

Copyright © 2015, Αναστάσιος Ιορδάνογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιορδάνογλου Α. (1984). Οι Γκαγκαούζοι και η καταγωγή τους. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5, 391–409. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.215>

ΟΙ ΓΚΑΓΚΑΟΥΖΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥΣ*

Ἡ παρουσία πολλῶν φυλετικῶν ἐνοτήτων μὲ ξεχωριστὰ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὡς καὶ τὸν 19ο αἰῶνα προσεῖλκυσε ἐπανειλημμένα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν κατὰ τὸ παρελθόν. Παρ' ὅλα αὐτὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ προβλήματα ἐθνογραφικά, λαογραφικά, γλωσσικά κ.ἄ., ποὺ ἀφοροῦν τὶς φυλετικὲς αὐτὲς ἐνότητες, ἀπαιτοῦν μιὰ περαιτέρω διερεύνηση λόγῳ τῆς σπουδαιότητος ποὺ παρουσιάζουν.

Μία ἀπὸ τὶς φυλετικὲς ἐνότητες αὐτὲς, ποὺ ἐξακολουθεῖ ὡς σήμερα νὰ εἶναι λίγο γνωστὴ στὴν ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία, εἶναι οἱ Γκαγκαούζοι, οἱ ὅποιοι ὅπως εἶναι γνωστὸ ζοῦν στὴν περιοχὴ τῆς Βάρνας, τῆς Δοβρουτσᾶς, τῆς Βεσσαραβίας, κὶ ἓνα μικρὸ μέρος τους στὴν περιοχὴ τοῦ Διδυμοτείχου.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μὲ τὰ προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν τοὺς Γκαγκαούζους ἔχουν ἀσχοληθεῖ τόσο οἱ Βούλγαροι ἱστορικοί, ὅσο καὶ οἱ Ρουμάνοι καὶ οἱ Ρῶσοι. Ἡ βιβλιογραφία στὶς γλώσσας αὐτὲς εἶναι ἀρκετὰ πλούσια, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὁμως ὅτι ἔχει ἐξαντλήσει τὸ θέμα. Κρίνω σκόπιμο ν' ἀναφέρω ἐδῶ τὴν προσπάθεια ποὺ καταβάλλει ὡς σήμερα ὁ λαμπρὸς βούλγαρος καθηγητὴς κ. Emil Boyef τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας γιὰ νὰ διασώσει τόσο τὰ λαογραφικὰ ὅσο καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα τῶν Γκαγκαούζων, πράγμα ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεαι καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ὅσο ἀκόμα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν.

Τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ σύνταξη τῆς παρούσας μελέτης μᾶς τὸ ἔδωσε ἡ ὁμοιότητα ποὺ διαπιστώσαμε ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλῆδες. Τὰ προβλήματα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ μελέτη αὐτὴ ἀναφέρονται στὴν ὀνομασία *Γκαγκαούζοι*, στὶς περιοχὲς ὅπου εἶναι ἐγκαταστημένοι, στὴ γλώσσα τους καὶ κυρίως στὴν καταγωγὴ τους.

*Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Hasan Duman, διευθυντὴ τῆς *Bayezid Devlet Kütüphanesi* γιὰ τὴν εὐγενῆ καλοσύνη του νὰ μοῦ στείλει φωτοαντίγραφα ἄρθρων σχετικὰ μὲ τοὺς Γκαγκαούζους.

Α. Ὁ ὄρος Γκαγκαούζ

Τὴν ἔτυμολογία τῆς λέξης *Γκαγκαούζ* προσπάθησαν να καθορίσουν πολλοὶ τουρκολόγοι, φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι. Οἱ περισσότεροι πιστεύουν ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ λέξη σύνθετη, ὅπου τὸ -αούζ εἶναι συνεπτυγμένη μορφή τοῦ *ἀγκούζ*, *ὄγκουζ* καὶ τὸ *γκαγκ-* πρόθεση ποῦ σημαίνει γνώρισμα, γενεὰ ἢ ἀκόμη παρακλάδι τῆς φυλῆς τῶν Οὐζών¹.

Μιά τελείως διαφορετικὴ γνώμη διατύπωσε ὁ Βούλγαρος ἀρχαιολόγος καὶ βυζαντινολόγος G. Balascev, κατὰ τὸν ὅποιο οἱ Γκαγκαούζοι πήραν τὴν ἑπωνυμία τους ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus², ἰδρυτῆ τοῦ κράτους τῶν Ὀγούζων στὴ Δοβρουτσά³.

Ἀντίθετα ὁ Μάνωφ πιστεύει ὅτι ὁ ὄρος *Γκαγκαούζ* δὲν εἶναι γνώρισμα καμίας φυλῆς, γενεᾶς ἢ ἔθνους, γιὰτὶ ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει καμιά φυλὴ ἢ ἔθνος ποῦ νὰ ἐγκαταστάθηκε στὰ Βαλκάνια μετὰ τὴν ἑπωνυμία αὐτῆ. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὸν Μάνωφ, οἱ Πετсенέγοι, Κουμάνοι, Οὐζοὶ κ.ἄ. ἀφῆκαν ἴχνη στὴν ἱστορία σὲ ὀνόματα χωριῶν ὅπου ἔζησαν κάποτε, ὅπως Πετсенάγ, Κουμάνοβο, Οὐζλάρ κ.ἄ., γιὰ τοὺς Γκαγκαούζους δὲν ἔχουμε παρόμοια μαρτυρία. Καὶ αὐτὸς ὁ Γκαγκαούζος, ὅταν τὸν ρωτοῦν τὴ σημασία τοῦ ὄρου *Γκαγκαούζ*, ἀπαντᾷ *χριστιανός*⁴.

1. Th. Menzel, «Gagauzlar», *Islam Ansiklopedisi*, 4 (1945), σ. 706· Μάνωφ Ἀθανάσιος, «Ποιοὶ εἶναι οἱ Γκαγκαούζοι», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 10 (1933), σ. 397. Ὁ ὄρος *Γκαγκαούζ* συναντᾶται καὶ ὡς *Γκαγκαβοῦζ*. Βλ. Κτενίδης Δημήτριος, «Λαογραφικὰ στοιχεῖα τῶν κατοικῶν τοῦ χωριοῦ Θουρίου, περιφερείας Διδυμοτείχου», *Θρακικά*, 43 (1969), σ. 107· Zajaczkowski Wlodzimerz, «Gagavuz folkloru» (= Λαογραφία Γκαγκαούζων), *I. Uluslavarası Türk Folklor Kongresi*, Ἄγκυρα 1975, σ. 233.

2. Ὁ Izzeddin Keykâvus εἶχε δύο ἀδελφία, τοὺς Rükneddin Kiliç Arslan καὶ Alâeddin Keykubat. Σύμφωνα μετὰ τὶς πηγές, τὶς τουρκικὲς καὶ τὶς ξένες, ἡ μητέρα τοῦ Keykâvus ἦταν ἡ Berdüliye Hatun, κόρη χριστιανῆς ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Ἀξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ ἑπαιζαν σπουδαῖο ρόλο κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας του. Καὶ ὁ Kiliç Arslan ἦταν γιὸς χριστιανῆς ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο, ἐνῶ ὁ Keykubat τῆς Gürcü Hatun. Βλ. Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye* (= Ἡ Τουρκία τὴν ἐποχὴ τῶν Σελτζούκων), Κωνσταντινούπολη 1971, σ. 458· πβ. Osman Turan, «Keykâvus II», *Islam Ansiklopedisi*, 6 (1955), σ. 642-645.

3. G. Balascev, «Les relations entre l'empereur Michel VIII Paléologue et l'Etat des Ogouz nouvellement érigé avec son concours sur la côte ouest du Pont Euxin», *IIIme Congrès international des Etudes Byzantines*, Ἀθήνα 1930 (ἡ μελέτη δὲν ὑπάρχει στὸν τόμο· τὴ βρίσκουμε τυπωμένη στὴ Σόφια, τὸ ἴδιο ἔτος. Βλ. Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 388).

4. Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 398.

Τέλος ο F. Diefenbach θεωρεί τή λέξη *Γκαγκαούζ* σκωπτικό παρωνύμιο⁵· με τήν άποψη του συμφωνεί και ο Στ. Κυριακίδης⁶.

Ύπογραμμίζουμε ότι ο όρος *Γκαγκαούζ* ήταν άγνωστος ώς τά τελευταία χρόνια και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τούς Ρώσους. Άκόμη και στη Βεσσαραβία, όπου εξακολουθούν νά ζούν σε μεγάλο άριθμό, δέν ήταν γνωστό τό πραγματικό τους όνομα⁷. Τόσο ο Jireček όσο και ο Μάνωφ τονίζουν ότι οί Γκαγκαούζοι συνήθως θεωρούν τήν έπωνυμία τους ύβριστική και άποφεύγουν νά τήν αναφέρουν. Μάλιστα, όταν θέλουν νά βεβαιωθούν άν ο συνομιλητής τους άνήκει στην ίδια κοινότητα ρωτούν: «σέν μιλλέτ μισίν;» (= είσαι από τό ίδιο μιλλέτι;). Ούτε και τή γλώσσα τους όνόμασαν ποτέ *gagauzca* (= γκαγκαούζικα). Όταν ο Γκαγκαούζος ρωτούσε άν ξέρουν τή γλώσσα του, έλεγε: «σέν τούρκτσια μιλιόρμουσους;» (= ξέρεις τουρκικά;), ποτέ όμως δέν έλεγε: «σέν γκαγκαούζτσα μιλιόρμουσους;» (= ξέρεις γκαγκαούζικα;)⁸.

Β. Περιοχές έγκατάστασης τών Γκαγκαούζων

Ή ιστορία βρίσκει τούς Γκαγκαούζους στά δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου, από τόν Αίμο ή τό άκρωτήρι Έμινε-μπουρνου μέχρι τις έκβολές του Δούναβη. Τά ιστορικά γεγονότα, οί γλωσσολογικές και λαογραφικές έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οί Γκαγκαούζοι ήρθαν στην περιοχή αυτή από τή Μικρά Άσία τό δεύτερο μισό του 13ου αι.

Κατά τά έτη 1750-1769, 1787-1791 και 1800-1812, τό μεγαλύτερο μέρος τών Γκαγκαούζων έγκατέλειψαν τά έδάφη τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, λόγω τών πιέσεων τών συμμοριών Dağlı, Kırçalı και τών γνωστών πασάδων του Βιδινίου Pasbanoğlu Osman και Kara Feyzi, πέρασαν τό Δούναβη και έγκαταστάθηκαν στις νότιες περιοχές τής Μολδαβίας και τής Ούκρανίας (πρώην Βεσσαραβίας) και στο έσωτερικό τής Ρωσίας σε μικρότερο άριθμό, όπου εξακολουθούν νά ζούν ως σήμερα⁹.

5. L. Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas insbesondere der Aemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete*, Darmstadt 1880, τόμ. 2, σ. 116.

6. Στ. Κυριακίδης, *Ή Λυτική Θράκη και οί Βούλγαροι*, Άθήνα 1919, σ. 26.

7. Menzel, «Gagauzlar», σ. 706.

8. Μάνωφ, «Ποιοί είναι», σ. 398 και 399.

9. Güngör Harun, «Επιμέλεια τής μελέτης του Mihail Ciachir *Basarabyalı Gagauzların tarihi* [= Ίστορία τών Γκαγκαούζων τής Βεσσαραβίας], *Türk Dünyası Araştırmaları*, 20 (1982), σ. 227· Zajaczkowski Włodzimierz, «Gagauz», *The Encyclopaedia of Islam*, 2 (1965), σ. 971· Β. Ντ. Ντιατσένκο, «Γκαγκαούζοι», *Μεγάλη*

Στή Βουλγαρία, οί Γκαγκαούζοι είναι ἐγκαταστημένοι σὲ κωμοπόλεις καὶ χωριά κοντὰ στὴ Βάρνα¹⁰. Ἐπίσης τοὺς βρίσκουμε, σὲ μικρότερο ἀριθμό, στὴν περιοχή πού περικλείεται ἀπὸ τὴ γραμμὴ Βάρνας, Προβαδί, Σούμλας, Ράζγραδ, Τουτρακάν καὶ Σιλίστριας.

Κατὰ τὸν Menzel, στὴ Βουλγαρία οί Γκαγκαούζοι, μαζί μὲ τοὺς Surkus, δὲν πρέπει νὰ ξεπερνοῦν τὰ 100.000 ἄτομα¹¹.

Σοβιετικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, 7 (1979), σ. 528· Ἀ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 39, καὶ τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 372· Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· R. I. Bigaev - P. A. Danilov - M. U. Umarov, «Aspects du Folklore des Gagauzes de l'Asie Centrale», *Studia et Acta Orientalia*, III (1961-1962), σ. 31-45 (μετάφραση Harun Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 22 [1983], σ. 183-195).

10. Ὁ V. Marinov (βλ. Cebeci Ahmet, «Βιβλιοκρισία τῆς μελέτης τοῦ Vasil Marinov *Prinos kim izuçaveneto na bita i kulturata na Turtsite i Gagauzite v Severoiztoçna Bilgariya* [= Ἐρευνες σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Γκαγκαούζων στὶς Βορειοανατολικὲς περιοχὲς τῆς Βουλγαρίας], Σόφια 1956, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 [1974], σ. 525), σχετικὰ μὲ τὸ χωριὸ Κεστρίτς ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐποχὴ τῶν Τούρκων ὑπῆρχε ἐκεῖ ἓνα χωράρι κάποιου Γιαχγιά Ἐφέντη, ὅπου οἱ Βούλγαροι ἐργάζονταν ὡς τσιράκια, ἐργάτες. Αὐτοὶ ὀνομάζονταν Γκαγκαούζοι ἐπειδὴ μιλοῦσαν τουρκικά. Γκαγκαούζοι ἔγιναν ἀκόμη καὶ οἱ Βούλγαροι πού ἦρθαν ἀπὸ τὸ Yanbolu καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς, ἀφοῦ ἔμαθαν προηγουμένως τὰ τουρκικά. Σχετικὰ μὲ τοὺς Γκαγκαούζους τοῦ χωριοῦ Gânvursöğütçük ἢ Gânvur-Suyutçuk ὁ Marinov ὑπογραμμίζει ὅτι τ' ὄνομα τοῦ χωριοῦ σημαίνει Πηγὴ Βουλγάρων γιατί οἱ Τούρκοι ἔλεγαν τοὺς Βουλγάρους Gânvur. Ποτὲ δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ Τούρκοι, ὥστόσο οἱ Βούλγαροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μιλοῦσαν τουρκικά. Ἀκόμη καὶ οἱ Βούλγαροι πού ἦρθαν ἀπὸ τὶς περιοχὲς Çirpan, Yanbolu, Kirkkilise ἐξοικειώθηκαν μὲ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα καὶ ἔγιναν Γκαγκαούζοι. Ἄρα Γκαγκαούζοι εἶναι, κατὰ τὸν Marinov, οἱ Βούλγαροι πού μιλοῦν τουρκικά.

Ἀντίθετα, οἱ M. Μαραβελάκης - Α. Βακαλόπουλος, *Αἱ Προσφυνγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 10-12, ἀναφέρουν ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Κεστρίτς (καὶ τοῦ Τζαφερλή) μετὰ τὸ 1882, ἀφοῦ οἱ Βούλγαροι τοὺς ἀφαίρεσαν τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία, θέλησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἑλλάδα. Ἦρθε μάλιστα στὴν Ἀθήνα τριμελὲς ἐπιτροπὴ ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ τῆς. Ὅσο γιὰ τὸ χωριὸ Gânvursöğütçük, ὑπογραμμίζουν οἱ ἴδιοι ἱστορικοὶ ὅτι εἶχε σχολεῖο καὶ ἐκκλησία καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Γκαγκαούζοι διακρίνονταν γιὰ τὴν ἐντονη ἑλληνικὴ τους συνείδηση. Στὴν ἴδια κατηγορία ἀνήκαν καὶ τὰ χωριά Μπαλτζίκ, Καβάρνα, Παζαρτζίκ, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν βουλγαρικὲς οἰκογένειες πρὶν ἀπὸ τὸ 1878.

11. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· B. Sakarbalkan, «Krallık devrinde Bulgaristan

Στή Βάρνα κατοικούσαν λίγοι Γκαγκαούζοι. Οί μορφωμένοι τους, από άγνωστη αίτια, ντρέπονταν, άπόφευγαν νά όμολογήσουν τήν καταγωγή τους. Δήλωναν ότι είναι Βούλγαροι και όχι Έλληνες. Μολαταύτα, οί Βούλγαροι δέν τους προτιμούσαν και δέν φέρονταν ευνοϊκά άπέναντί τους. Θεωρούσαν γρουσουζιά νά παντρεύονται με τίς Γκαγκαούζες, ένώ δέχονταν με χαρά τίς «αεράτες» Έλληνίδες¹².

Γιά τούς Γκαγκαούζους θρησκεία και έθνικότητα ήταν τό ίδιο. Κατά τόν άπελευθερωτικό άπό τούς Τούρκους πόλεμο υπεράσπισαν γενναία μόνοι τους τήν Καβάρνα¹³ άπό τίς επιθέσεις τών Κιρκασίων και μπασιμποζούκων Τούρκων. Διατήρησαν τή θρησκεία τους, παρά τούς διωγμούς, και συγχωνεύτηκαν με τούς Έλληνες. Σέ πόλεις και σέ χωριά όπου ύπήρχε πλειονότητα Γκαγκαούζων διατηρούσαν έλληνικά σχολεία. Οί Γκαγκαούζοι πήραν έλληνική εκπαίδευση και έγιναν φανατικοί όπαδοί του έλληνισμού, ύποστηρίζοντας πάντα τά έλληνικά συμφέροντα. Μετά τήν άπελευθέρωση όμως τής Βουλγαρίας, ή άναγκαστική φοίτηση τών Γκαγκαούζων στά βουλγαρικά σχολεία, ή στρατιωτική θητεία, ή Έκκλησία και τά συν οικέσια με τούς Βουλγάρους, συνετέλεσαν ώστε νά μάθουν οί Γκαγκαούζοι τά βουλγάρικα, αλλά και νά συγχωνευτούν με τούς Βουλγάρους¹⁴.

Στή Ρουμανία, οί Γκαγκαούζοι είναι εγκαταστημένοι στά παράλια τής Δοβρουτσάς. Δυστυχώς δέ γνωρίζουμε ούτε τά όνόματα τών γκαγκαούζικων χωριών, ούτε και τόν αριθμό τών κατοίκων¹⁵. Έκεί ό όρος *Γκαγκαούζ*

'da Türk Eđitimi 1908-1944» (= 'Η εκπαίδευση τών Τούρκων τής Βουλγαρίας τήν έποχή τής βασιλείας 1908-1944), *Türk Kültürü*, 29 (1965), σ. 41.

12. «Gagauzlar», *Rus İmparatorluğu Coğrafya Cemiyetinin Haberleri* (= Ειδήσεις του 'Ιδρύματος Γεωγραφίας τής Ρωσικής Αυτοκρατορίας), τόμ. XL (μετάφραση Haver Aslan, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 17 [1982], σ. 225)· πβ. Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικά*, σ. 13 και 19· Menzel, «Gagauzlar», σ. 706.

13. Δ. Κ. Κράχτογλου, *Αί έν τή κομοπόλει Καβάρνη και τοίς περίξ έλληνικοίς χωρίοις ύπό τών Κιρκασίων σφαγαί*, 'Αθήνα 1878.

14. Μάνωφ, «Ποίοι είναι», σ. 398 και 399· πβ. Manjo Stojanov, «La Littérature Bulgare - Grecque - Turque "Karamanlienne"», *Études Balkaniques*, 15.2 (1979), σ. 80· Pierre Nikov, *La Renaissance Bulgare à Varna et ses environs. Le Métropolitain Joachim et sa correspondance*, Σόφια 1934, σ. 198: «Οί δέ Γκαγκαούσοι, όμιλούντες έν γένει τήν Τουρκικήν μόνον και ένασμενιζόμενοι εις τόν Έλληνισμόν αυτών, εισίν άποικοι πρό πολλών έτών εκ τής 'Ασίας, και κατοικοῦσι τά περίξ τής πόλεως χωρία».

15. Γιά τά γκαγκαούζικα χωριά τής Βουλγαρίας και τής Δοβρουτσάς πρίν άπό τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο βλ. Μάνωφ, «Ποίοι είναι», σ. 400· πβ. «Gagauzlar», σ. 222.

έχει σημασία υποτιμητική: οί Ρουμάνοι τούς δέχονται ώς μία κοινωνία ανθρώπων κατωτέρου επίπεδου¹⁶. Κατά τόν Καρpat, ό όποιος κατάγεται από τή Δοβρουτσά, οί Τούρκοι τής περιοχής δέν έδειχναν πολύ ένδιαφέρον πρós τούς Γκαγκαούζους, ίσως έπειδή είχαν διαφορετική θρησκεία¹⁷. Προσπάθειες με σκοπό νά συνειδητοποιήσουν οί Γκαγκαούζοι τής Δοβρουτσάς ότι είναι Τούρκοι, έγιναν κατά τή δεκαετία του τριάντα, όταν πρεσβευτής τής Τουρκίας στο Βουκουρέστι ήταν ό Hamdullah S. Tanpöner. Ό Τούρκος πρεσβευτής σχεδίαζε νά έγκαταστήσει τούς Γκαγκαούζους τής Δοβρουτσάς στην Τουρκία, στο λεκανοπέδιο Μαρμαρά. Έπιθυμία του δέν πραγματοποιήθηκε γιατί ξέσπασε ό δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Οί 30-40 νέοι που στάλθηκαν στην Τουρκία, χάρη στον Tanpöner, άποκτησαν τήν τουρκική ύπηκοότητα και ύπηρετούν ώς γιατροί, δικηγόροι, δάσκαλοι. Με τήν υπό ήμ. 16 Σεπτεμβρίου 1943 άπόφαση του Έπουργείου Έσωτερικών, γράφτηκε στη σχετική στήλη τής ταυτότητάς τους ή φράση *Türk Ortodoks* (= Τούρκος Όρθόδοξος)¹⁸.

Σήμερα, τό μεγαλύτερο μέρος των Γκαγκαούζων ζει στη Ρωσία, στά νότια τής Μολδαβίας και τής Ουκρανίας (πρώην Βεσσαραβίας), στην περιοχή Μπουτζάκ¹⁹. Πρωτεύουσα είναι ή πόλη Komrat, που έχει δύο ναούς λιθόκτιστους.

Σύμφωνα με τήν άπογραφή του 1970, οί Γκαγκαούζοι στη Ρωσία άνέρχονται σε 157.000 άτομα²⁰.

16. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707.

17. Karpat Kemal, «Gagauzların, tarihi menşei üzerine ve folklorundan parçalar» (= Έ καταγωγή των Γκαγκαούζων και δείγματα από τή λαογραφία τους), *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi*, 1975, σ. 163· πβ. Baydar Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanpöner ve anıları* (= Ό Χαμδουλλάχ Σουπχί Τανρήοβερ και τά άπομνημονεύματά του), Κωνσταντινούπολη 1968, σ. 154· Menzel, «Gagauzlar», σ. 706· «Gagauzlar», σ. 224: «Gagauzlar, kan akrabaları Osmanlılar tarafından hoş görülmezlerdi» (= οί Όθωμανοί δε δέχονταν με ευμένεια τούς Γκαγκαούζους, τούς έξ αίματος συγγενείς τους).

18. Baydar, *Tanpöner*, σ. 159 και 160· M. Şakir Ülkütaşır, «Hamdullah S. Tanpöner'e ait birkaç hatıra» (= Άναμνήσεις σχετικά με τόν Χ. Σ. Τανρήοβερ), *Türk Kültürü*, 45 (1966), σ. 68· Bilgây Esemenli, «Hamdullah S. Tanpöner'in ardından» (= Με τό χαμό του Χ. Σ. Τανρήοβερ), *Türk Kültürü*, 45 (1966), σ. 70· C. Orhonlu, «Balkan Türklerinin durumu» (= Έ κατάσταση των Τούρκων στα Βαλκάνια), *Türk Kültürü*, 21 (1964), σ. 55.

19. Για τά σαντζάκια και τά γκαγκαούζικα χωριά στη Βεσσαραβία βλ. Güngör, «Έπιμέλεια», σ. 211.

20. «G. A. Gajdarži - E. K. Kolca - L. A. Pokrovskaja - B. P. Tukan, *Gagauzko - Russko - Moldavskij slovar'*» (= Λεξικό γκαγκαουζικό - ρωσικό - μολδαβι-

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βεσσαραβία παλαιότερα²¹, δὲν ἦταν καλές. Οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Βαζκόϋ, ἐπαρχίας Κομρατ, χώρισαν τὴ μοναδικὴ ἐκκλησίαι τοῦ χωριοῦ σὲ δύο καὶ ἐνταφί-αζαν τοὺς νεκροὺς τους σὲ χωριστὸ νεκροταφεῖο. Καὶ οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Βεζάλμα δὲ διατηροῦσαν καλές σχέσεις μὲ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Kongaz, ἐπαρχίας Izmaylon, ἤρθαν στὴ Ρωσία μὲ τὸν Ἑλληνα παπὰ τους· οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, πού ἀνέρχονται σὲ δεκαπέντε οἰκογένειες, ζοῦν ἀκόμη σ' αὐτὸ τὸ χωριό²².

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς χῶρες πού ἀναφέρθηκαν, Γκαγκαούζοι ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα, σὲ 26 χωριά τοῦ Διδυμοτείχου, ὅπου ἤρθαν μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἀδριανουπόλεως. Τὸ 1955 ἀριθμοῦσαν 1.222 οἰκογένειες ἢ 6.095 ἄτομα²³.

Γ. Ἡ γλώσσα τῶν Γκαγκαούζων

Κατὰ τὸν W. Zajaczkowski, ἡ γλώσσα τῶν Γκαγκαούζων ἀνήκει στὸ νότιο ὄμιλο τῶν τουρκικῶν γλωσσῶν, σ' ἐκεῖνον πού εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν τουρκικὴ τῆς Τουρκίας, τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τοῦ Τουρκμενιστάν. Ὡστόσο, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς φωνητικῆς καὶ τῆς μορφολογίας, τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς σύνταξης καὶ τῆς φρασεολογίας δὲν εἶναι πιὰ τουρκικά²⁴.

κό), Κριτικὴ *Türker Acaroglu, Türk Dili*, 296 (1976), σ. 397· πβ. Λ. Α. Ποκρόφσκαγια, «Γκαγκαουζικὴ γλώσσα», *Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, 7 (1979), σ. 528· Β. Ντ. Ντιατσένκο, «Γκαγκαούζοι», *Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, 7 (1979), σ. 529· Α. Caferoglu, «Sovyet Rusya idaresindeki esir milletler» (= Ἔθνη αἰχμάλωτα στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση), *Türk Kültürü*, 21 (1964), σ. 32· Μ. Ν. Guboglu, «Social' nokul' turnoe razvitie Gagauzov» (= Ἡ κοινωνικο-πολιτιστικὴ ἐξέλιξη τῶν Γκαγκαούζων), *Izvestija Akademii nauk Moldavskoj SSR, Serija Obštstvennyh Nauk*, Kišinev, 3 (1977), σ. 59-66.

21. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707.

22. «Gagauzlar», σ. 224.

23. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 108· πβ. Menzel, «Gagauzlar», σ. 706· Α. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία*, ὀ.π., τόμ. Α', σ. 39· Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικά*, σ. 13.

24. Zajaczkowski, «Gagauz», σ. 971· πβ. Λ. Α. Ποκρόφσκαγια, «Γκαγκαουζική», ὀ.π., σ. 528· «Gagauzlar», σ. 221: οἱ Γκαγκαούζοι διατήρησαν τὴ γλώσσα τους δυνατὴ καὶ καθαρὴ· ἐπίσης τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά τους, κάτω ἀπὸ δύσκολες συνθήκες. Πβ. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 225 καὶ 227.

Κατά τὸν Kowalski, ἡ τουρκικὴ γλῶσσα ποὺ μιλιέται στὴν πεδιάδα τοῦ Δούναβη δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τριῶν γλωσσικῶν στρωμάτων. Τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν Κουμάνων· τὸ δευτέρου ἀνήκει σὲ ἀποίκους ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία (Anadolu), πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῶν Βαλκανίων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, καὶ τὸ τρίτο σὲ μεταναστεύσεις τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας²⁵.

Κατὰ τὸν Μάνωφ, ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων ἀφομοιώθηκε ἀρκετὰ μὲ τὰ ὀθωμανικά, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν κουμάνικη ἂν καὶ οἱ λαοὶ αὐτοὶ στὴν ἀρχὴ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἔθνος. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται, κατὰ τὸν Μάνωφ, καὶ ἀπὸ τὰ κουμάνικα χειρόγραφα τοῦ 1303, ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου στὴ Βενετία²⁶.

Ὁ Τοῦρκος γλωσσολόγος Α. Inan πιστεύει ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων δέχτηκε, ἰδιαίτερα στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ σύνταξη, τὴν ἐπίδραση τῆς βουλγαρικῆς, ρωσικῆς, μολδαβικῆς κ.ἄ.²⁷

Τέλος, ὁ δάσκαλος καὶ κληρικός τῶν Γκαγκαούζων Mihail Ciachir γράφει ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἄποψη (τῆς ὁποίας τὴν προέλευση δὲν ἀναφέρει), ὅταν ἀποστάτησαν οἱ Ἕλληνες (Rum) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Anadolu) κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ σουλτάνος ἐξέδωκε φιρμάνι καὶ τοὺς ἀπαγόρευσε νὰ μιλοῦν ἐλληνικά. Οἱ ζαπτιέδες τότε εἶπαν: Ὅποιος ἀποστατήσῃ, σηκῶσει μύτη (gaga = ράμφος), κεφάλι, θὰ μείνει χωρὶς γλῶσσα. Ἄν τολμοῦσε νὰ μιλήσῃ κανεὶς ἐλληνικά, οἱ ζαπτιέδες τοῦ ἔκοβαν τὴ γλῶσσα. Ἀπὸ τότε οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγιναν τουρκόφωνοι· μίλησαν μόνον τὰ τουρκικὰ καὶ ξέχασαν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ μιλήσουν καὶ νὰ μάθουν τὴν τουρκικὴ μετανάστευσαν στὰ βιλαέτια Βάρνας καὶ Δοβρουτσᾶς²⁸.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ Γκαγκαούζοι δὲν εἶχαν δικὴ τους γραπτὴ φιλολογία. Ὡστόσο, πλῆθος ἀπὸ λαϊκὰ ποιήματα, τραγούδια, παροιμίες, ἀνέκδοτα, αἰνίγματα, παραμύθια μεταδίδονταν ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ. Οἱ Γκαγκαούζοι ἔγραφαν καὶ διάβαζαν τὰ τουρκικὰ χρησιμοποιοῦντας τὸ ἐλληνικὸ ἀλφάβητο: ἦταν τελειῶς ξένοι πρὸς τὴν τουρκικὴ φιλολογία καὶ εἶχαν γιὰ ἀνάγνωση τὰ καραμανλίδικα βιβλία ποὺ κυκλοφόρησαν ὡς τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν²⁹.

25. Παραπομπὴ ἀπὸ Karpat, «Gagauzların», σ. 167.

26. Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 392.

27. Α. Inan, «Atatürk ve devrik cümle» (= Ὁ Κεμάλ καὶ ἡ σύνταξη «ντε-βρικ»), *Türk Kültürü*, 54 (1967), σ. 54· πβ. Necati Akder, «Dil ve felsefe» (= Γλῶσσα καὶ Φιλοσοφία), *Türk Kültürü*, 38 (1965), σ. 16.

28. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 219.

29. Baydar, *Tanrıöver*, σ. 155· πβ. Δ. Β. Βαγιακάκος, «Σχεδιάσμα περὶ τῶν το-

ΟΙ ΓΚΑΓΚΑΟΥΖΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥΣ

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ σύνταξη τοῦ γκαγκαούζικου ἀλφάβητου, στὶς προσπάθειες ὀριστικοποίησης τῆς ὀρθογραφίας καὶ στὰ πρῶτα δείγματα τῆς γκαγκαούζικης λογοτεχνίας, ἀπὸ τοὺς Γκαγκαούζους τῆς Βεσσαραβίας.

Ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς γλώσσας τῶν Γκαγκαούζων στηρίζεται σὲ ὕλικό ποῦ συγκέντρωσαν ἀπὸ γκαγκαούζικα χωριά τῆς Βεσσαραβίας οἱ Ρῶσοι V. A. Μοσκον, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., καὶ N. K. Dimitriev κατὰ τὰ τελευταῖα 30 χρόνια.

Μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. δὲν ὑπῆρχε οὔτε γραμμὴ στὰ γκαγκαούζικα. Ὁ M. Ciachir μετέφρασε, γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1904, τὸ Εὐαγγέλιο, διάφορες προσευχὲς κ.ἄ. Τρία ἔτη ἀργότερα καὶ μετὰ ἀπὸ αἴτηση τῶν ἀρμοδίων τῆς περιοχῆς, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας ἐπέτρεψε τὴ δημοσίευση βιβλίων στὰ γκαγκαούζικα. Τὸ ἴδιο ἔτος κυκλοφόρησαν διάφορα κείμενα θρησκευτικοῦ περιεχομένου στὴ γλώσσα τῶν Γκαγκαούζων, μὲ τὸ ρωσικὸ ὄμως ἀλφάβητο. Ἀκολούθησαν τὰ ἑξῆς βιβλία: Ἱερὸν Εὐαγγέλιον (1909-10), Θεία Λειτουργία, Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (1911), Ὁρεσ, Ψαλμοὶ (Mezamir), Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Προσευχὲς στὴν Παναγία κ.ἄ.

Οἱ ἐργασίες ὁμως πάνω στὴν γκαγκαούζικη γραφὴ ἄρχισαν μετὰ τὸ δεῦτερο παγκόσμιό πόλεμο, ὅποτε συστήθηκε μιὰ ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν τουρκολόγο N. K. Dimitriev.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1957, μὲ διάταγμα τοῦ Προεδρείου τοῦ Ἀνώτατου Σοβιετ τῆς ΣΣΔ Μολδαβίας, ἡ γκαγκαούζικη γλώσσα ἀπόκτησε δικό της σύστημα γραφῆς. Οἱ Διονύσιος N. Θανάσογλου καὶ L. A. Pokrovskaja ἐτοίμασαν τὸ γκαγκαούζικο ἀλφάβητο καὶ τὴν ὀρθογραφία. Τὰ ὀχτῶ γράμματα τοῦ νέου ἀλφάβητου προέρχονταν ἀπὸ τὸ λατινικόν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὸ κυριλλικόν ἀλφάβητο.

Τὸ πρῶτο βιβλίον μὲ τὸ νέο ἀλφάβητο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Δ. N. Θανάσογλου: *Bucak'tan Sesler* (= Φωνὲς ἀπὸ τὸ Μπουτζάκ), Κίσινεβ 1959. Ἀκολούθησαν τὰ δημοτικὰ ποιήματα τοῦ Γκαγκαούζου λαϊκοῦ ποιητῆ Δημήτρη Καράτοσμπαν *Ilk Lâf* (= Πρῶτη κουβέντα), 1963, *Yanıklık* (= Κατῆμός), 1968, *Bayılmak* (= Λιποθυμῶ), 1969, *Persengeler* (= Ἐπαναλήψεις), 1970· διηγήματα: *Alçak Saçak Altında* (= Κάτω ἀπὸ τὸ χαμηλὸ γέισο), 1966· συλλογὲς ποιημάτων τοῦ Δ. N. Θανάσογλου: *Çal Türküm* (= Παῖξε τραγούδι μου), 1966, *Adamın işleri* (= Οἱ δουλειὲς τοῦ ἀνθρώπου), 1969, *Hozluk* (= Εὐχαρίστηση), 1970· διηγήματα: *Bucak*

πωνυμῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962», Ἀθηνᾶ, 67 (1963-64), σ. 267.

Bucak, 1970· ποιήματα του Stepan Kuroğlu: *Bir Kucak güneş* (= Μιά άγκάλη ήλιο), 1969· N. I. Baboğlu: *Gagauz folkoru* (= Λαογραφικά Γκαγκαούζων), 1970.

Έκτος από τά έργα αυτά έχουμε και όρισμένα λεξικά όπως: M. Ciachir, *Dictionarul gagauzo[tiurco]-român*, Κίσινεβ 1938 (τό λεξικό αυτό έχει 3.000 περίπου λέξεις και είναι προορισμένο για τούς Γκαγκαούζους μαθητές που φοιτούν στα ρουμανικά σχολεία της Βεσσαραβίας)· Δ. Ν. Θανάσογλου, *Gagauz dilinin ortografiya lafliđi* (= 'Όρθογραφικό λεξικό της γκαγκαουζικής γλώσσας), Κίσινεβ 1959· *Gagauzko-Russko-Moldavskij slovar'* (= Λεξικό γκαγκαουζικό-ρωσικό-μολδαβικό), που συντάχτηκε από τούς G. A. Gajdarži, E. K. Kolca, L. A. Pokronskaja και B. P. Tukan υπό τη διεύθυνση του καθ. N. A. Baskakova, Μόσχα 1973. Στήν άρχή και τό τέλος του λεξικού αυτού, που έχει 11.500 λέξεις, δίνονται όρισμένες χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη γλώσσα, τη γραμματική και τη σύνταξη των Γκαγκαούζων³⁰.

Έδω θά πρέπει νά αναφέρουμε άκόμη ότι στο Κίσινεβ δημοσιεύεται γκαγκαουζική έφημερίδα, δεκαπενθήμερη, σά συμπλήρωμα της έφημερίδας *Moldava Socialista*³¹.

Δ. Η καταγωγή των Γκαγκαούζων

Σχετικά με την καταγωγή των Γκαγκαούζων υπάρχουν τέσσερις θεωρίες³²:

α) Οί Γκαγκαούζοι είναι άπόγονοι των Τούρκων (Κουμάνων, Πετσενέ-

30. G. Doerfer, *Die Gagausische*, ό.π., σ. 835· G. A. Gajdarži κ.ά., *Gagauzko [...] Slovar'*, ό.π., σ. 398· Zajaczkowski, «Gagavuz folkloru», ό.π., σ. 233.

31. Karpat, «Gagauzların», σ. 165· Zajaczkowski, «Gagauz», σ. 972.

32. C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Hildesheim 1876, σ. 380: «Dunkel ist die Abkunft der heutigen Gagauzen, türkisch sprechender Christen in der Umgebung von Varna und in den Pontushäfen; einige halten sie für Abkömmlinge der Kumanen, deren Sprache in der That dem Türkischen sehr verwandt war» και σ. 575: «Griechischen Ursprungs sind wahrscheinlich die Gagausen, Christen, die gleich den Kleinasiatischen Karamanlii und den Bazarjane am Azowischen Meere das Türkische als Muttersprache sprechen, nur dass sie es mit griechischen Buchstaben schreiben»· F. Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan*, Παρίσι 1882, σ. 479: «De ses 72 villages, quelques-uns sont le partage exclusif des Gagaousi, Grecs de religion Chrétienne qui parlent le turc, et trois seulement sont exclusivement bulgares»· πβ. Στ. Κυριακίδης, *Η Δυτική Θράκη*, ό.π., σ. 26· Men-

γων, Ούζων, Όγουζων) πού ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στα δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου από τα βορειοανατολικά των Βαλκανίων. Δέχτηκαν το χριστιανισμό με την επίδραση του Βυζαντίου, τόν 11ο αί. Κατά το διάστημα της Τουρκοκρατίας, οί Τούρκοι αδιαφόρησαν για τούς Γκαγκαούζους, πού είχε σαν αποτέλεσμα νά βρεθούν κάτω από την επιρροή των Φαναριωτών και των Βουλγάρων.

β) Οί Γκαγκαούζοι είναι Πρωτο-Βούλγαροι ή Βούλγαροι πού τουρκοφώνησαν. Αυτό αποδεικνύεται και από τίς καλές σχέσεις πού είχαν μεταξύ τους, από τά ήθη και έθιμα, τή δημόδη προφορική λογοτεχνία κ.ά.

γ) Οί Γκαγκαούζοι είναι οί Σελτζούκοι Τούρκοι πού εγκατέστησε στη Δοβρουτσά ο σουλτάνος των Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus, τó 1263.

δ) Οί Γκαγκαούζοι είναι οί τουρκόφωνοι Μικρασιάτες, οί Καραμανλήδες.

Κατά τόν Τούρκο ιστορικό Κ. Karpat, ή πρώτη θεωρία, άν και γοητευτική, στηρίζεται σέ υποθέσεις, ένώ ή δεύτερη έχει λόγους πολιτικούς. Τήν τρίτη ενισχύουν σημαντικά οί γλωσσολογικές έρευνες και τήν έπιβεβαιώνουν τά ιστορικά γεγονότα. Άξίζει νά σημειωθεί ότι παραλλαγές των δημοτικών τραγουδιών των Γκαγκαούζων συναντούμε στη λαογραφία τής Μικράς Άσίας (Anadolu). Άλλά και γενικότερα, τήν πηγή τής λαογραφίας των Γκαγκαούζων μπορούμε νά τή βρούμε στα δημοτικά τραγούδια πού οί ίδιοι οί Γκαγκαούζοι έφεραν από τή Μικρά Άσία³³.

Έχουμε λοιπόν τά ιστορικά γεγονότα, τίς γλωσσολογικές και τίς λαογραφικές έρευνες πού μαρτυρούν ότι οί Γκαγκαούζοι ήρθαν από τή Μικρά Άσία. Η εξακρίβωση αυτή σημαίνει ότι οί Γκαγκαούζοι δέν πρέπει ν' ανήκουν σέ κάποια τουρκική φυλή πού ξεκίνησε από τήν κεντρική Άσία, πέρασε τίς στέπες τής Ρωσίας και εγκαταστάθηκε στην περιοχή πού εκτείνεται από τόν Αίμο ή τó άκρωτήρι Έμινέ-μπουρνου μέχρι τίς εκβολές του Δούναβη.

zel, «Gagauzlar», σ. 706· Güngör, «Έπιμέλεια», σ. 208· Μάνωφ, «Ποιοι είναι», σ. 391 και 395· Μαραβλάκης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικά*, σ. 10-13· Μ. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Άγκυρα 1966, σ. 59· Karpat, «Gagauzların», σ. 166· L. Diefenbach, *Völkerkunde*, δ.π., σ. 116 και 155.

33. Karpat, «Gagauzların», σ. 173· πβ. Κ. Yund, «Silifke, Irak, Bulgaristan ile Kırım'da söylenen atasözleri arasında karşılaştırmalar» (= Σύγκριση των παροιμιών των περιοχών Σελεύκεια, Ίράκ, Βουλγαρίας και Κριμαίας), *Türk Kültürü*, 26 (1964), σ. 39-41· Cebeci, «Βιβλιοκρισία», σ. 526· A. Inan, «Atatürk», δ.π., σ. 55· Güngör, «Έπιμέλεια», σ. 231· L. Diefenbach, *Völkerkunde*, δ.π., σ. 116.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο οἱ Γκαγκαούζοι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν οὔτε Βούλγαροι πού τουρκοφώνησαν.

Ἡ τρίτη κατὰ σειρά θεωρία ὑποστηρίζει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus ἐγκατέστησε 20.000 περίπου Σελτζούκους Τούρκους στὴ Δοβρουσά, Καβάρνα καὶ Μπαλτσίκ, τὸ 1263. Καὶ ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Keykâvus, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πῆραν καὶ τὸ ὄνομά τους³⁴.

Ὅπως ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Balasceν, τὸ περίεργο μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ εἶναι ὅτι ἡ Δοβρουσά περιλήφθηκε στὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1319-1320, πού σημαίνει:

α) Οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι, γιὰ ἄγνωστους λόγους, ἐγκατέλειψαν τὸ μουσουλμανισμό καὶ ἀσπαστήκαν τὸ χριστιανισμό³⁵.

β) Οἱ πληθυσμοὶ πού μετατόπισε ὁ Keykâvus ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία πρὸς τὴ Δοβρουσά ἦταν χριστιανοί.

Σύμφωνα ὁμως μὲ τὴν πρώτη περίπτωση θὰ πρέπει οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι ὄχι μόνο νὰ ἀλλαξοπίστησαν ὁμαδικά, ἀλλὰ νὰ πῆραν ἑλληνικά ὀνόματα, νὰ χρησιμοποιήσαν τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, νὰ ἀποδέχτηκαν συνήθειες ἀντίθετες στοῦ μουσουλμανισμό³⁶ καί, τὸ πιὸ σημαντικό, νὰ ἐγκατέλειψαν τὸ ἔθνικό τους ὄνομα *Σελτζούκοι* γιὰ νὰ τοὺς δώσουν οἱ γειτονικοὶ λαοὶ μετὰ ἀπὸ ἕξι αἰῶνες τὸ παρωνύμιο *Γκαγκαούζοι*. Μιὰ τέτοια ὑπόθεση ὁμως δὲ μαρτυρεῖται ἀπὸ καμιά πηγὴ καὶ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴν πραγματικότητα.

Κατὰ συνέπεια νομίζουμε ὅτι, οἱ πληθυσμοὶ πού μετατοπίστηκαν τὸ 1263, δηλ. ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἐμιράτου Karamanoğulları, ἦταν χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ τουρκόφωνοι Μικρασιάτες οἱ γνωστοὶ μὲ τ' ὄνομα Καραμανλήδες.

Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑποστήριξαν ὀρισμένοι ἐρευνητές, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, ὁ ὁποῖος γράφει: «Περίεργον. Καὶ οἱ Ἑλληνορθόδοξοι Γκαγκαούζηδες δὲν εἶναι Ἑλληνες; δὲν ἔχουσιν Ἑλληνικά ἦθη καὶ ἔθιμα; Καὶ ὁμως ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώρισα εἰς τὸ παρὰ τὴν Γκιουμουλτζίναν χωρίον

34. Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἂν οἱ Γκαγκαούζοι πῆραν τὴν ἐπωνυμία τους ἀπὸ τὸν Keykâvus, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴ διατηρήσουν καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

35. Karpat, «Gagauzların», σ. 169· P. Wittek, «Ankara bozgunundan İstanbul' un zarfına» (= Ἀπὸ τὴν ἦττα τῆς Ἀγκυρας στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως), *Bellekten*, 7.27 (1943), σ. 562.

36. «Τὸ δεκαπενθήμερο τῶν Χριστουγέννων γίνεται ἄρκετὴ κατανάλωση κρέατος χοιρινοῦ» βλ. Βάγιας Δουλούδης, «Λαογραφικὰ Στοιχεῖα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Θουρίου, περιφερείας Διδυμοτείχου», ἐπιμέλεια Δ. Κτενίδης, *Θρακικά*, 43 (1969), σ. 117.

Μπουλάτκιοι τοιούτους, οί όποιοι καί παραδόσεις καί συνειδησιν 'Ελληνικήν ειχον, αυτοί δ' έαυτούς Καραμανλήδες άπεκάλουν, τούτέστι 'Ελληνας τουρκοφώνους εκ Καραμανίας τής Μικράς 'Ασίας έλθόντας»³⁷.

Ό St. Georgescu κάνει λόγο γιά τρεις θεωρίες σχετικά με την καταγωγή τών Γκαγκαούζων. Σύμφωνα με την πρώτη, οί Γκαγκαούζοι είναι 'Ελληνες, Ρωμιοί, Καραμανλήδες. Ήρθαν από τη Μικρά 'Ασία (Anadolu), από την περιοχή Karaman· έχασαν τη μητρική τους γλώσσα και έμαθαν τουρκικά³⁸.

Ό Δ. Κτενίδης σέ μελέτη του γιά τη λαογραφία τών Γκαγκαούζων του χωριού Θουρίου, περιοχής Διδυμοτείχου, γράφει: «Η καταγωγή τών Γκαγκαβούζηδων, λέει ή παράδοση, είναι από την Μικρά 'Ασία. Κάπου εκεί στά ένδότερα τής χώρας αυτής κατοικούσε ό λαός αυτός όταν οί Τούρκοι έγιναν κύριοι τών άλλοτε βυζαντινών έδαφών»³⁹.

Την άποψη αυτή ενισχύουν, κατά τη γνώμη μας, και τά παρακάτω κοινά σημεία ανάμεσα στους Γκαγκαούζους και στους Καραμανλήδες.

α) Είναι τουρκόφωνοι· διάβαζαν και έγγραφαν τά τουρκικά χρησιμοποιώντας τó ελληνικό αλφάβητο⁴⁰.

β) Τά όνόματά τους ήταν ελληνικά, ενώ τά επίθετα συνήθως τουρκικά και τέλειωναν σέ -ογλου⁴¹.

γ) Στήν εκκλησία τó Ευαγγέλιο, ό 'Απόστολος και άλλες προσευχές διαβάζονταν στά τουρκικά⁴².

δ) Διακρίνονται γιά τήν έντονη θρησκευτική τους συνείδηση. 'Εκκλησιαστικώς υπάγονταν στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο⁴³.

37. Στ. Κυριακίδης, *Η Αντική Θράκη*, ό.π., σ. 18.

38. Έφημ. *Viata Romaneasca*, άριθ. φύλ. 336, έτος 1931. Παραπομπή από Güngör, «'Επιμέλεια», σ. 213.

39. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 108.

40. L. Diefenbach, *Völkercunde*, ό.π., σ. 116 και 181· Δ. Β. Βαγιακάκος, «Σχεδίασμα περί τών τοπωνυμιών και άνθρωπωνυμικών σπουδών έν 'Ελλάδι 1833-1962», *Άθηνά*, 67 (1963-64), σ. 267· Baydar, *Tanrıöver*, σ. 155· Άχιλλεύς Σαμοθράκης, «Λεξικόν Γεωγραφικόν και Ιστορικόν τής Θράκης από τών άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τής άλώσεως τής Κωνσταντινουπόλεως», *Άρχαίον Λαογραφικόν και Θρακικόν Θησαυρόν*, 28 (1963), σ. 586-588.

41. Karpat, «Gagauzlanın», σ. 163 και 173· G. Doerfer, «Die Gagausische Literatur», *Philologiae Turcicae Fundamenta*, τόμ. Β', Wiesbaden 1964, σ. 835· «G. A. Gajdarži - E. K. Kolca - L. A. Pokrovskaja - B. P. Tukan, *Gagauzko - Russko Moldavskij slovar'*» (= Λεξικό γκαγκαουζικό - ρωσικό - μολδαβικό), κριτική *Türker Acaroglu, Türk Dili*, 296 (1976), σ. 398.

42. Μάνωφ, «Ποιοί είναι», σ. 393· πβ. Μ. Γεδεών, *Ιστορία τών τού Χριστού Πηνήτων 1453-1913*, 1 (1939), σ. 72.

43. Güngör, «'Επιμέλεια», σ. 229· πβ. Μάνωφ, «Ποιοί είναι», σ. 394.

ε) Δεν είχαν δική τους γραπτή φιλολογία. 'Αντίθετα ήταν άναπτυγμένη ή δημόδης προφορική λογοτεχνία. Οί Γκαγκαούζοι διάβαζαν τὰ καραμανλίδικα βιβλία⁴⁴ πού τὸ περιεχόμενό τους ἦταν βασικά θρησκευτικό καὶ προέρχονταν ἀπὸ μεταφράσεις. 'Ανάμεσα στοὺς καταλόγους τῶν συνδρομητῶν συναντοῦμε καὶ μερικοὺς ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι⁴⁵ καὶ ἀπὸ τὴν 'Οδησσό⁴⁶.

στ) Ἔχουμε δύο ἱερωμένους, τὸν Ἰωαννίκιο, πού γεννήθηκε στὸ χωριὸ Τυγίja κοντὰ στὸ Kazanlák, καὶ τὸν Ἰωάννη Σουμπούλογλου ἀπὸ τὸ Ἰντζέσου τῆς Καισάρειας. Ὁ πρῶτος, ὑπογράφοντας σλαβικά ὡς Joanikij, δημοσίευσε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὴ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ* (1845), στὰ τουρκικά μετὰ τὸ κυριλλικό ἀλφάβητο· ἐπίσης τὸ *Προσκυνητῆριο Ἱερουσαλήμ* (1862), πάλι στὰ τουρκικά, μετὰ τὸ ἑλληνικό ὁμως ἀλφάβητο, ὅπου συμπεριέλαβε καὶ τὴ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*. Στὸ στίχο 53 τοῦ *Προσκυνητῆριου* μιλάει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας: «'Ισμὶ Ἰωαννίκιος ἀλεμὲ μαλιμ» (= τ' ὄνομά μου Ἰωαννίκιος εἶναι γνωστὸ σὲ ὅλους)⁴⁷.

Ὁ πατὴρ Ἰωάννης Σουμπούλογλου, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ὁ Stojanov μετατρέπει σὲ Ioan Zjumbulov⁴⁸, ἔγραψε τέσσερα βιβλία στὰ τουρκικά μετὰ

44. Γιὰ τὰ καραμανλίδικα βιβλία πού ὑπάρχουν στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Σόφιας Κύριλλος καὶ Μεθόδιος βλ. Stojanov, «Littérature», σ. 79. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη πού κάναμε στὴ βιβλιοθήκη διαπιστώσαμε τὰ ἐξῆς, γιὰ τὶς ἐκδόσεις πού ἀναφέρει ὁ Stojanov:

α) *Νέος Θεσαυρός...* Ἀτταλιαλη Σεραφεῖμ... Βενετία 1746. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ ἔργου στὰ καραμανλίδικα φέρει χρονολογία 1756. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, τόμ. Α', 1584-1850, Ἀθήνα 1958, σ. 30. Ἡ πρώτη σελίδα τῆς ἐκδοσης πού ἀναφέρει ὁ Stojanov ἦταν σχισμένη στὸ κάτω μέρος της, μετὰ ἀποτελεσμα νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ χρονολογία ἐκδοσης.

β) *Ψαλτήριον Δαβὶδ...* Σεραφεῖμ ραχεπτέν, Ἐνετίησιν 1783. Ἡ ἡμερομηνία ἐκδοσῆς του, ὅπως ἐξακριβώθηκε, ἦταν τὸ 1782. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 63.

γ) *Ἀζήμ πατησάχ μοναστήρ Κύκκονουν...* Κύπριζλη Μελέτιος ἱερομόναχος, Ἐνετίησιν 1806. Ἡ ἐκδοσις πού εἶδαμε στὴ βιβλιοθήκη Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἶχε τὴ χρονολογία 1816. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 173.

45. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Ἀστήρ 1913*, Κωνσταντινούπολη 1912, σ. 285.

46. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Ἀστήρ 1914*, Κωνσταντινούπολη 1913, σ. 295.

47. Stojanov, «Littérature», σ. 77· S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Β', 1851-1865, Ἀθήνα 1966, σ. 57.

48. Stojanov, «Littérature», σ. 77.

τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο⁴⁹ καὶ ἓνα, τὸ *Προσκυνητᾶριο Ἱερουσαλήμ* (1870), στὰ τουρκικὰ πάντα, μὲ κυριλλικὰ ὁμῶς γράμματα. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα πρῶτα ἔργα του, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «'Αζίμ βὲ 'Αζίζ...», διαβάζουμε: «τάγμα τεσεκοῦρ ἑτέριμ τοβασινὴ ἀρζουλέριμ ἐφέντημ παπᾶ Ἰωαννίκιος» (= πάντα εὐχαριστῶ, ζητῶ τὴν προσευχὴ [εὐχή] του, τοῦ γέροντα παπᾶ Ἰωαννίκιου).

Ἐκτὸς τῶν ἀνω πρὸς τὸν ἑστέρον κληρικοὶ, ὁ Ἰωαννίκιος καὶ ὁ Σουμπούλογλου, συνεργάζονταν μὲ σκοπὸ νὰ βοηθήσουν τοὺς τουρκόφωνους χριστιανοὺς οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀρχίσει φαίνεται νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν βουλγαρικά. Τὸ γεγονός αὐτό, ἂν πάρουμε ὑπόψη καὶ τὴ διακίνηση τῶν καραμανλιδικῶν ἐντύπων στὰ Βαλκάνια, δείχνει κάτι παραπάνω ἀπὸ καλὲς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλῆδες, ὄχι ὁμῶς καὶ ὅτι «οἱ Γκαγκαούζοι δέχονται τοὺς Καραμανλῆδες ὡς ξένους καὶ μὲ δυσπιστία» ὅπως γράφει ὁ Μάνωφ⁵⁰.

ζ) Ἐχομε ἀρκετὲς μαρτυρίες σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση παροικίας στὰ Βαλκάνια ἀπὸ τοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες.

Ὁ J. Eckmann ἀναφέρει ὅτι μεμονωμένοι οἰκισμοὶ Καραμανλῆδων ὑπῆρχαν στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο, Βεσσαραβία, Κριμαία καὶ Συρία⁵¹.

Ὁ Σ. Α. Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος ὑπογραμμίζει ὅτι «οἱ τουρκόφωνοι Ἑλληνες τῆς Καππαδοκίας [...] διεκπεραιώθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, ἐγκατασταθέντες ἐν Βάρνη, Πύργω, Βαλτσικίῳ καὶ Παζαρδζικίῳ»⁵².

Παρόμοιες μαρτυρίες ἔχομε καὶ ἀπὸ τὰ καραμανλιδικὰ βιβλία. Ὁ Εὐάγγ. Μισαηλίδης μιλάει γιὰ σχολεῖα καὶ στὴ Ρωμυλία⁵³. Οἱ Νεαπολί-

49. α) *Ρισαλέϊ Σεριφέ...*, Κωνσταντινούπολη 1866. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Γ', 1866-1900, Ἀθήνα, σ. 2. β) *Ἄζιμ βὲ Ἄζίζ Ἰωάννης Πρόδρομοσун...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 26. γ) *Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ τῶν κοσμικῶν...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 30. δ) *Κιουλσέιν ρουχανί κι Μέγας Βασίλειοςον ἐξορκισμοσλάρη...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 34.

50. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 398.

51. J. Eckmann, «Anadolu Karamanli ağızlarına ait araştırmalar» (= Ἐρευνες σχετικὰ μὲ τὴς καραμανλιδικὲς διαλέκτους στὴ Μικρὰ Ἀσία), *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Dergisi*, 8 (1950), σ. 165.

52. Σ. Α. Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος, «Ἡ τουρκόφωνος Ἑλληνικὴ Φιλολογία 1453-1924», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 7 (1930), σ. 301· πβ. Stojanov, «Littérature», σ. 80, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται σὲ Καραμανλῆδες στὴ Βουλγαρία καὶ ὄχι σὲ Γκαγκαούζους.

53. Εὐ. Μισαηλίδης, *Μοντενεββὲ* (= Διάφορα), Κωνσταντινούπολη 1864, σ. 116: «Ἀνατολῆδᾶ βὲ Ρουμέλιδε πούληνάν μεκτεπλεριμίζ».

τες (Νεβσεχιρλήδες) είχαν εγκαταστάσεις τυριών στη Βουλγαρία, Ρουμανία, Βεσσαραβία⁵⁴. Οί κάτοικοι της κοινότητας Τυάνων (Δένει) Καπαδοκίας μετανάστευσαν οικογενειακώς στην Πετρούπολη και στην Όδησσο⁵⁵. Ύψηλές θέσεις χάρη στο εμπόριο κατείχαν στην τελευταία πόλη και οι προερχόμενοι από την κοινότητα Κέλβερι Καπαδοκίας⁵⁶.

η) Όταν ο Μεχμέτ Β' εγκατέστησε τους τουρκόφωνους Μικρασιάτες στην Κωνσταντινούπολη, μιὰ ἀπὸ τὶς ἐνορίες ποὺ ἰδρύθηκαν τότε ὀνομάστηκε Karaman⁵⁷. Ἐπίσης ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Ὑψωμαθείων μετονομάστηκε σὲ Ἁγιο Κωνσταντῖνο τῆς Καραμανίας ἢ τῶν Καραμανιωτῶν⁵⁸.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι δύο χωριά, τὸ ἓνα στὴ Βουλγαρία⁵⁹, στὴν περιοχή τοῦ Rouse, 21 χλμ. νοτιοανατολικά τοῦ Svišton, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Δοβρουτσά Ρουμανίας⁶⁰, σὲ ἀπόσταση δύο ὥρων ἀπὸ τὴν κωμόπολη Μαγγάλια, φέρουν τ' ὄνομα Karaman, σ' ἐνδειξη ἐγκατάστασης ἐκεῖ τουρκόφωνων Μικρασιατῶν.

θ) Ὁμοιότητα παρουσιάζει καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων καὶ τῶν Καραμανλήδων. Ἐνδεικτικὰ παραθέτουμε ἐδῶ δύο φράσεις ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὁμοιότητα αὐτή, ὅσον ἀφορᾷ τὴ σύνταξη, μὲ τὴν τελικὴ πρόταση στὸ τέλος καὶ ὄχι τὸ ρῆμα ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ τουρκικά.

54. *Νέβσεχρ Μεκτεπελερινίν Λερσααδὲτ Ἐφορείασηνην Γιουζινδζι Σενέτ Λεβριεσι 1820-1920* (= Ἐκατοντάετηρίδα τῆς Ἐφορείας στὴν Κωνσταντινούπολη, τῶν ἐλληνικῶν σχολειῶν Νεαπόλεως Καπαδοκίας 1820-1920), Κωνσταντινούπολη 1920, σ. 88.

55. Ἰωάννης Ἰωαννίδης, *Καيسάρεια Μητροπολιτερι βε μααλουμάτ μοντενββιά* (= Μητροπολίτες Καισαρείας καὶ ποικίλη ὕλη), Κωνσταντινούπολη 1896, σ. 149.

56. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον 1913*, ὁ.π., σ. 232.

57. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Camii ve imareti inşaatı 1550-1557* (= Τὸ τζαμί Σουλεϊμανιὲ καὶ ἡ ἀνέγερσή του 1550-1557), τόμ. Α', Ἄγκυρα 1972, σ. 145.

58. Μ. Γεδεών, «Τὸ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Κάτω Χρόνων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 8 (1888), σ. 200.

59. Εἶναι γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα Karaman ἀπὸ τὸ 1783. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1962 εἶχε 2.897 κατοίκους. Ἡ καλλιέργεια δημητριακῶν, λαχανοκηπευτικῶν καὶ ἡ ἀμπελοργία ἀποτελοῦν τὴν κύρια ἀσχολία τους. Στὸ ἔδαφος τοῦ χωριοῦ βρέθηκαν λείψανα ἀπὸ θρακικὸ οἰκισμὸ τοῦ 3^{ου}-5^{ου} αἰ. βλ. *Kratka bálgarska enciklopedija*, τόμ. Β', Σόφια 1964, σ. 624· πβ. Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 398.

60. Χατζη-Ἰορδάνου, *Ὀδοιπορικὸν 1843*, Ἄριθ. (= Κεφάλαιο) 121, σ. 100. Γιὰ τὸ «ὀδοιπορικὸ» βλ. Κ. Παπουλίδης, «Τὰ χειρόγραφα 167 καὶ 168 τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 2 (1980), σ. 205-210.

Γκαγκαούζικα⁶¹Καραμανλίδικα⁶²

Nastraddin hoca bir kere
isteyor komşusundan versin
ona kazanını su kaynat-
maya.

Ὁ Νασρεντίν Χότζας ζητάει
κάποτε ἀπὸ τὸ γείτονά του νὰ
τοῦ δώσει τὸ καζάνι του γιὰ νὰ
ζεστάνει νερό.

Σατετλοῦ ἐφέντιμ, μπεντεγγίτζ ρώμτζα τιλου-
μί, χάτμ ιτίπ τεκαγιούτ ιτμέιλεν, μπιρ ζεμανέ-
τεκλου, φίλβακίτ ὄλκι ζεμανοῦν ἀρασιντά, νέ
καταρ ἐκκλησησαμιζοῦν κιταπλαρινού ἀγναμάκ
οὔζρέ ὄνλαροῦ, βουκουφλουγά σαάγι ιτμέιλεν
ζιατεϊίλεν, μεμοῦλ βουκουφ ὄλτοῦμ ἐν σογ-
γουντά ἐρ σεϊλέρ ιτζήν, ικτιζά βατζίπ βέ κερέκ
ὄλανλαροῦ, κί μουουμί ὀρθόδοξος χριστιαν-
λάρ κερεκτουρ μαχανασις ἱμανοῦν τεκαγιου-
τλουῖνο, σαάγι ιτίπ τουμαγιά.

Ἄσυχολούμενος ἐγὼ Πανιερότατε δέσποτα εἰς
τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, καὶ εἰς ὅσα ἀνήκου-
σιν εἰς κατάλειψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλί-
ων, ἕως εἰς ἓνα καιρὸν διορισμένον καθ' ὃν ὑπὸ
τοῦ κρείττονος οὕτω κληθεῖς, ἐπληροφορήθην
τέλος πάντων περὶ πάντων ὅσα εἰσὶ τὰ ἀναγ-
καϊότερα, καὶ χρησιμότερα ὅπου χρεοστοῦσι
νὰ φυλάττουσι οἱ τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγμα-
τος χριστιανοὶ ἀπαραιμείωτα τὰ συστατικὰ τῆς
εὐσεβείας.

ι) Τὴν παράδοση ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκκοπή τῆς γλώσσας, σὲ περι-
πτωση ποὺ θὰ μιλοῦσαν τὴ μητρικὴ τους γλώσσα, τὴ βρίσκουμε καὶ
στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλῆδες⁶³.

61. Atanaš Manov, *Potekloto na Gagauzite, tehnite, običai i nravi v dve časti*
(= Ἡ καταγωγή τῶν Γκαγκαούζων, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά τους σὲ δύο μέρη), Βάρνα
1938, σ. 150.

62. Σεραφεὶμ Ἰερομόναχος, *Ἰπιλά Κελαμί τζανά κιφαετλοῦ* (= Λόγος ψυχοφε-
λέστατος), Βενετία 1753, 7^ο φύλλο τοῦ προλόγου ποὺ δὲ φέρει ἀρίθμηση. Ἡ ἴδια
ὁμοιότητα παρατηρεῖται στὴ φωνητικὴ καὶ στὴ μορφολογία: διφθογγισμός, ἔλ-
λειψη ἀρμονίας φωνηέντων κ.ἄ. βλ. Baydar, *Tanrıöner*, σ. 156: «Kîmin arabasina
rînersa, onun türküsünü çalar». Ἀντίθετα, ὁ Menzel παραδέχεται ὅτι στὰ γκα-
γκαούζικα ἡ ἀρμονία φωνηέντων διατηρήθηκε κατὰ τρόπο δυνατό· βλ. Menzel,
«Gagauzlar», σ. 707.

63. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 219· πβ. Popescu, «Populations musulmanes de la
Roumanie, III Les gagautci», *Revue du monde Musulman*, τόμ. Α', σ. 196, Παρί-
σι, Δεκέμβριος 1906 (δυστυχῶς δὲν μπορέσαμε νὰ δοῦμε τὴ μελέτη αὐτὴ· τὴν
παραπομπὴ παίρνομε ἀπὸ τὸν Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 395)· πβ. Σ. Α.
Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος, *Ἡ τουρκόφωνος*, δ.π., σ. 301· Ἐμμ. Τσαλίκουλου,

ια) Ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία, κτηνοτροφία, μεταξοσκωληκοτροφία. Κατ' ἐξαίρεση οἱ Γκαγκαοῦζοι ἐπιδόθηκαν καὶ στὴν ἀλιεία, ἐπειδὴ ἦταν ἐγκαταστημένοι σὲ παραθαλάσσια περιοχὴ⁶⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρὸ πάνω ὁμοιότητες ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένες συνήθειες πού τὶς βρῖσκουμε ὄχι μόνον στοὺς Γκαγκαοῦζους καὶ στοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες ἀλλὰ καὶ στοὺς κατοίκους ἄλλων περιοχῶν. Μολαταῦτα κρίναμε σκόπιμο νὰ τὶς ἀναφέρουμε:

α) Οἱ Γκαγκαοῦζοι συνήθιζαν νὰ ἐπισκέπτονται τὰ Ἱεροσόλυμα, τὸ Ἅγιον Ὅρος, διάφορα ἄλλα μοναστήρια, καὶ ἐπαίρναν τὸν τίτλο τοῦ *Χατζῆ*⁶⁵. Τὴ συχνὴ χρῆση τοῦ ὀρου *Χατζῆ* ἀπὸ τοὺς Καραμανλῆδες ἐπισημαίνει καὶ ὁ S. Eyice σὲ μελέτη του γιὰ τὶς καραμανλίδικες ἐπιγραφές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⁶⁶.

β) Ἡ θυσία (kurban) ζώων, πουλερικῶν εἶναι ἓνα ἔθιμο πού παρατηρεῖται καὶ στοὺς Καραμανλῆδες. Ὁ K. Karpat βρῖσκει μεγάλες ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ κουρμπάνια τῶν Γκαγκαοῦζων καὶ τῶν Τούρκων.

Ὁ «Βόρειος» τῆς ἐφημ. *Μακεδονία* τῆς Θεσσαλονίκης παρατηρεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει πανελλήνιον μορφήν καὶ φθάνει ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»⁶⁷.

«Λαογραφικὰ τῶν Φλαβιανῶν (Ζιντζίντερε) Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 14 (1971), σ. 123· Γ. Νεαπολιτάκης, «Οἱ Μικρασιῆται καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα», περ. *Ἀπ' Ὅλα*, ἔτος 9 (1918), φύλ. 481-482: «Δυστυχῶς ὁμως ἡ εὐστροφία τῆς γλώσσης λείπει ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ἂν ἔχασε τὰς πληγὰς τῆς μαχαίρας, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ ἀποκτήσῃ τὴν λεπτότητα, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ θεία γλῶσσα».

64. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 240· Zajaczkowski, «Gagauz», σ. 971.

65. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 229.

66. Semavi Eyice, «Anadolu'da "Karamanlica" kitabeler» (= Καραμανλίδικες ἐπιγραφές στὴ Μικρὰ Ἀσία), *Bellefen*, 153 (1975), σ. 30.

67. «Πιβαλιατὰ κιορὲ μεζκιοῦρ ἱτζὶ δελικ διρεκλὲρ ἱτζερουσηνδὲ (Ζινδζίδερε, Ἅγιος Γεώργιος ἐκκλησιασηνδα) ζεμάνι ἀτηκδὰ γιαπανὶ βὲ γιάχοδ ἀδὶ κοκερδζινλὲρ γιακαράκ κουρπὰν σουναρλάριμις. Κιορουλιόρκι ἔλ γέβμ Νοέμβρ. 3 δὲ λειτουργία πασλαμακσηζὴν ἔχαλινὶν μεζκιοῦρ ἅγιος Γεώργιος Ἐκκλησιασὴ οὐζερινδὲ ταβούκ, χορὸς βὲ σάῖρ χαιβὰν κεσμεσί πού ἀδετδὲν ἱλερού κελμίσδιρ» [= Λέγεται ὅτι, μέσα στοὺς δοκοὺς ἀπὸ σίδηρο (τοῦ ἱ. ναοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς κοινότητος Ζινδζίδερε Καισαρείας) θυσίαζαν τὰ παλιὰ χρόνια περιστέρια, ἄγρια ἢ τὰ συνήθη. Ὅπως φαίνεται οἱ θυσίες πού κάνουν σήμερα οἱ κάτοικοι πρὶν ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ ἐπάνω στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὶς 3 Νοεμβρίου, ὁπότε κόβουν κότες, πετεινοὺς καὶ ἄλλα ζῶα, προέρχονται ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνήθεια]. Βλ.

γ) Οί Γκαγκαούζοι διατηρούσαν σὲ πηγάδια κρέατα, παστουρμάδες, σουτζούκια, τρόφιμα κ.ἄ. Εἶχαν πηγάδια γιὰ σιτηρά, γιὰ πατάτες, γιὰ ρεπάνια κ.ἄ.⁶⁸.

Γνωρίζουμε ὅτι οἱ καλύτεροι κατασκευαστὲς παστουρμάδων, σουτζουκιῶν ἦταν οἱ Καραμανλήδες. Ἄκόμη εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Ἄνατολίτες ἀνοῖξαν σπίτια, ἐκκλησίες, διαδρόμους, συνοικίες δλόκληρες κάτω ἀπὸ τὴ γῆ στὴν Καππαδοκία, πού ὑδρεύονταν ἀπὸ πηγάδια. Οἱ ὑπόγειες αὐτὲς κατοικίες, ἐκτὸς ἀπὸ καταφύγια, χρησίμευαν κυρίως γιὰ ἀποθήκες, γιὰ κελάρια, ὅπου διατηροῦσαν κρασιά, φρούτα, τυριά κ.ἄ.⁶⁹.

δ) Τὰ διάφορα φαγητά, τουρσιά, τὸ πετμέζι ἀπὸ ζαχαροκάλαμο, καρπούζι, παντζάρια κ.ἄ., οἱ διάφοροι χοροὶ στὰ πανηγύρια, γιορτές, ἀποκριές, γάμους εἶναι τὰ ἴδια καὶ στοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες⁷⁰.

ε) Ὁ Κ. Karpat παρατηρεῖ ὅτι οἱ Σλάβοι, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρουμάνοι διατηροῦν τοὺς ὄρους *Boje*, *Θεὸς* καὶ *Domn* ἢ *Dumnezeu*, ἐνῶ οἱ Γκαγκαούζοι τὸ *Allah*. Ὑπογραμμίζουμε ὅτι καὶ οἱ Καραμανλήδες χρησιμοποιοῦσαν τὸ *Allah*⁷¹.

Ἐξετάζοντας τὸ θέμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι δυνατό νὰ ἀνακαλυφθοῦν καὶ ἄλλα κοινὰ σημεῖα ἀνάμεσα στὶς δύο κοινότητες. Ὡστόσο, καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρθηκαν πιστεύω ὅτι ἰσχυροποιοῦν τὴν τέταρτη θεωρία, ἢ ὁποία παραδέχεται ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι εἶναι οἱ τουρκόφωνοι Μικρασιάτες, οἱ γνωστοὶ ὡς Καραμανλήδες.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ

Ἰωάννης Κάλφογλου, Ἰωάννης Πρόδρομος Μοναστηρὴ γιάχοδ Μονὴ Φλαβιανῶν, Κωνσταντινούπολη 1898, σ. 39· πβ. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 112· Ἐμμ. Τσαλίκογλου, «Λαογραφικά τῶν Φλαβιανῶν (Ζιντζίντερε) Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, 14 (1971), σ. 139· Karpat, «Gagauzların», σ. 173· Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 394 καὶ 396· Zajaczkowski, «Gagavuz folkloru», σ. 234.

68. Cebeci, «Βιβλιοκρισία», σ. 529.

69. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οἱ Ἕλληνικὲς κοινότητες στὴ σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 1 (1977), σ. 49.

70. Cebeci, «Βιβλιοκρισία», σ. 529· Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 117· πβ. *Νέβσεχιρ Μεκτεπελρινίν*, ὁ.π., σ. 109: «κουροῦ (οὐζοῦμ) κεσμέ, πάγ ποζουμου βέ πιλ ἄχρηβ κιδζεβλι κιουνδουζλου πετμέζ βέ ρετζέλ καϊνατμαλαρη, ἐτλικ κεσερεκ σουδζούκ, παστηρμά ἰμαλή μινασεπετλερι ἰλέ γιαπηλάν ειλενδζελερ» (= ἡ συγκομιδὴ σταφυλιῶν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐβραζαν πετμέζι καὶ ρετσέλι νύχτα μέρα, ἐπίσης οἱ διασκεδάσεις πού γίνονταν μὲ ἀφορμὴ τὴν κατασκευὴ σουτζουκιῶν καὶ παστουρμάδων).

71. Karpat, «Gagauzların», σ. 174· πβ. Ἄ. Ἰορδάνογλου, «Καραμανλίδικες ἐπιγραφές τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλή Κωνσταντινουπόλεως», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 1 (1981), σ. 77.